

DURMUŞ DİLEKÇİ & BURAK ÜNDER

Mimari ve Kutsallık Üzerine

Durmuş Dilekçi, Burak Ünder'e soruyor; "Mimari kendi kutsallık algısını nasıl yaratır ve mimar bugün nasıl bir arayış içinde?" Toprakdan aldığımızı toprağa, kentten aldığımızı kente vermeye inanan Dilekçi için kutsallık, etik bir sorumlulukla doğrudan ilişkili. Bugünün gösteri mimarlığı sahnesinde ise, bu kutsal-etik dengesinin son derece problematik olduğu açık. Dilekçi Mimarlık'ın İstinye'deki ofisinde üç mimar bir araya geldik, mimari ve kutsallığı konuşurken aslında bugünle, disiplinimizle ve kendimizle yüzleştik.

hazırlayan yağmur yıldırım fotoğraf özkan önal

KENDİNİ SORGULAYAN MİMARİ

Durmuş Dilekei: Kutsallıktan bahsederken; öncelikle bugünü konuşmamız gerektiğini düşünüyorum. Bugünden kastım, 80'ler ve 90'lardan bugüne kadar olan süreç. Özünde, ortak kavramlar üzerinden mimarinin yeniden yaratılması sürecinden bahsediyorum. Bu başlığı ortaya atarken, bu mesleği yaparken bize atfedilmemiş noktaları fark ederek, bir sorumlulukla bunları projelerimize katmamız gerektiğini düşündüm. Bugünün egosantrik “ben tasarladım, bu bitmiştir”ler çağında bunu gözden kaçırdığımızı inanyorum.

Burak Ünder: Buraya gelmeden önce, sunduğun başlık üzerine biraz düşündüm, Vitruvius'un mimar tanımından yola çıktım. Rönesansın “Universal Man” tarifindeki gibi, her şeyi bilen, her şeyi yapan, üreten, tüm süreci belirleyen o üstün insan. Öte yandan, kent ve kamu ilişkisi başladığı anda mimarın teşvik edici rolü öne çıkar; mimar, yapıyı yapan ama sorgulandır. Sorgulanması gereken bir diğer tasarım zamanında, bugün multidisipliner yapıya geri dönüş var; oysa hiçbirimiz “Universal Man” değiliz. Aklımı kurcalayanlar şunlar: Kutsallık çerçevesinde mimarinin sacayaklarını nasıl organize ediyoruz ve bu organizasyonda mimar olarak nerede kalıyoruz?

DD: Kutsallık aslında mimarinin kendini sorgulaması...

Yağmur Yıldırım: 90'lardaki Bilbao Etkisi'nden sonra, bu seneki 1715 başvuru Guggenheim Helsinki mimari proje yarışmasının ardından Helsinki Etkisi terimi anılmaya başladı. Gösteri mimarlığının bir nevi biçim değişikliği bu; bugün her şey çok kolay ve mimarın tanrılığın meşrulaştı.

DD: Bugün bir partikülleşme hali var. Fragmente, kopuk, küçük modüllerden oluşan bir değerler dünyası... Partikülleşme bugün disiplinlerarası çalışma modelini yaratan şey; bir yandan da mimarinin dönüşümünü ortaya koyacak olanın bu olduğunu düşünüyorum. Helsinki etkisinden bahsettin, bu ilginç bir durum. Bugün parametrelerle oluşturulan tasarım, aslında insan beyninin kolayca yapabildiği ama kontrolsüz bir biçimde tesadüflere açık olduğundan o kontrolsüzlüğün kontrolünün oluşturulduğu bir sistem. O yazılımda, programcının yazmış olduğu bir kod var; insan beyni ise çok daha hızlı çalışıyor ama o düzlemden bağımsız. Bugün çalışma konularımız ve biçimlerimiz değişti ama bunları nasıl kullanacağımız hala tam bilmiyoruz. Onun arkasına ulaşamadığım sürece de algı olarak arayüze mahkum oluyoruz.

BÜ: O ekranın bir parçası olmaya çalıştığın sürece sorun devam ediyor, sonuçta bunun temelini oluşturan biri var. Beynin ve elinle düşünceni eğip bükerken, ortada nasıl davranacağını belirleyen birinin parametresi var. İş orada tıkanıyor. İnsan beyninin o ekranı kırabilmesi mümkün olabilse! Elbette düşünce, araçlar üstünden geliştiriliyor ama sadece o arayüzle, o araçla düşündüğünde o zaman sen neredesin?

DD: Mimarlık subjektif bir bakış açısı, yine de o subjektifliğin araçlardan çıkarılması ve bütüne dair daha açık olunması gerektiğini düşünüyorum. Ve bu ekran hadisesi bir başka konuyu açıyor: Mimarlık bugün sadece göze hitap ediyor. Oysa başka duyularımız da var; kokluyoruz, duyuyoruz, dokunuyoruz... Bir mekanı sessizliği ve sesiyle, soğukluğu ya da sıcaklığıyla da tecrübe edersin. Bu duyuların pasifize edildiğini düşünüyorum.

GÖRME DUYUSU

YY: Mekan bir his, bütün bir duyum aslında.

DD: Jean Nouvel'in ortaya attığı “gece mimarisi” tanımı vardır bununla ilgili; eski bir eserin içine girdiğinde seni sadece sac bir yürüme yolu ve siyah bir yansıma ile yüzleştirir ve mekanı sana başka bir düzlemde tecrübe ettirir. Bence “gece mimarisi” son derece

önemli, postmodernizmin Las Vegas'a getirdiği gece mimarisinden bahsetmiyorum... Bahsettiğim, yapıların gece ifadesi, hayatın içinde kendiliklerinden var olması ile ilgili.

YY: Tasarım Bienali'nde bununla ilgili harika bir iş vardı: Clio Capelle'nin Gece Vakti İçin Bitmemiş Manifesto'su. Gece duyuların değiştiği, algıların açıldığı iddiasıyla karanlıkta bir keşif deneyimi sunuyordu.

BÜ: Görme duyusunun her şeyi domine ettiği bir dünyada yaşıyoruz. Görsel algı teşvik ediliyor; bu algıda hapis kaldığımızı düşünüyorum. Parametrelerden bahsediyoruz, o parametreleri ekranda görerek oluşturuyoruz. Yine görsel bir arayüz var bizi yönlendiren. Oysa mekanı, dokunduklarımızla, sesiyle, kokusuyla tarif ediyoruz. Bu üretimi kağıtla kurduğumuzda başka şeyleri duyumsamaya başlıyoruz.

DD: Mimarının dilini mimar bir yere kadar evirip çevirebiliriz, ama bir yerden sonra bina ne istiyorsa onu söylüyor. Mimar, sürecin bütününde bir heykeltıraş gibi çalışmalı bence; o eseri ortaya çıkarırken metabolikleşirsen, bir şekilde sürecin içine girersen tatmin yaşarsın. Genç nesilde ise o üç boyutlu paper architecture'larda ruhun doyması imkansız... Tasarımı daha olgunlaşmadan tüketiyorsun. Ama fikir tüketilmez ki... Bugün tüketmek için üretiyoruz, oysa o süreci yaşadığın zaman, “Evet, bu fikir.” diyebiliyorsan o fikri yaşatabilirsin. O paper architecture'larda, görsel algıda “Denenmemiş bir biçim kaldı mı?” sorusunu elbette soruyorsun.

BÜ: Louis Kahn'ın bununla ilgili bir sözü var aslında; “Her şey, daima daha önceden yapılmış olacak”. Yaptığın her şey bir yerlerde var ve önemli olan senin o arayışta giderek yalnızlaşabilmen. Bizde ise her şeyi çöplikleştirmekten kaynaklanan bir tükenmişlik var.

DD: Bellek genetik kodlarla her tür ilgiyi kodluyor. Ve tasarım sürecinde sen kodlanmış bilgileri kullanıyorsun. Tıpkı bir yazılımdaki gibi, komutlar ve fiiller dünyasından bir şeyler seçip eşleştiriyorsun. Yalnızca bazılarının algı filtresi daha açık, ya da kapalı; bazı tasarımcıların linkleri kanşık olabilir, ya da pratik olabilir. Tasarım, kolektif belleğe işlenmiş olan kodlar üzerinden yapıyor; yeni bir şeyi baştan yapma şansın yok. Ama sen yine eşsiz, kimsenin bir araya getirmediği bilgileri bir araya getiriyorsun, söylediğin gibi, kutsallık burada. Bir olayın evrensel bir repertuarı var ve her birey bunu kullanıyor. Sonsuz seçenek var, her birey kendi farkındalığı ve algısıyla o evrensel repertuarda bir şey üretmeye çalışıyor.

BÜ: Ama mimarlık da zaten çok provokatif bir aygıt. İnsanın en temel ihtiyacı olan varlıkla doğrudan iletişim kuruyor.

DD: Evet, ve burada orkestra şefi sensin. Belleklere senin verdiğin imaj önemli. İnsanların kentle, meydanla, alanla kurduğu ilişki herkeste farklı. Ve bunu yaratmak mimarın elinde.

BÜ: O ölçekte bence son dönemde sıkıntı yaşıyoruz, söze başlarken geçmişten gelme çabam biraz da ondandı. “Universal Man” olmaya çalışmayalım, çünkü hiçbir zaman matematiğine, elektrikliğine, mekaniğine karar veren tek bir kişi olmayacak. Partiküllerden oluşan yapıyı bir araya getirip bir orkestra şefi gibi onları yöneten kişi olacak. Orkestra şefinin asıl görevi bir kişiye sadece ne yapacağını söylemek değil, geri çekilip bütünü görmek olmalı.

DD: 20. yüzyıl modernizmi sonrasında mimari, alan terk ederek ilerledi, oysa bunu daha fazla yapmamalı; toparlayıcı ve hükmedici olmalı. Kendi himayesi altında yönlendirici olmalı.

BÜ: Her ne olursa olsun günün sonunda biz şehir ölçeğinde bir yere

Kopenhag Konferans Salonu & DR Byen, Jean Nouvel, Kopenhag, Danimarka, 2009 (Fotoğraf: Carsten Machholdt)

sıkıştırılıyor. Geçmişte “Evet, burada bir yapı olmalı ve şu biçimde olmalı.” diyebilmişiz ama bugün biçimlenmiş, katmanlaşmış, o kalabalık kent yapısı içinde terk ettirilen alanları bulmak zorunda olan ya da buldurulan sensin; sana dayatılan rol üzerinde sadece teşvik edici olabilirsin.

DD: Bence burada kentleşme, şehirleşme, medenileşmeyi ayırmak gerekiyor. Kentleşme iki boyutlu, düzlemsel bir hareket ve benim kavramlar dünyamda biraz da bahsettiğin, terk ettirilen alanlardaki hareketleri kapsıyor. Medenileşmeyle, kavram olarak şehirleşme demek aslında.

BÜ: “Medeni” kelimesi zaten şehirli demek değil mi?

DD: Evet, mesela “medeniyet” kelimesi şehrin yaratmış olduğu bir kültürü anlatır, oysa şehirden ne kastettiğimize bakmak lazım. Şehir konuşuyorsak, aslında çok katmanlı bir olguyu konuşuyoruz demektir. Kente baktığımızda ise, işin içinde planlama var; ki planlama inşa edilmesi ve algılanması için kentte sadece bir araçtır. Kent, planla planlanamaz. “Şehir” demekle ısrarım bu yüzden. Söylerken bile kavram farkını anlıyorsun... Şehir her zaman potansiyelini ve dinamiklerini kendisi yaratmış bir olguyken, kent planlanmış ve bırakılmış bir alandır. 20. yüzyıl mimarisinde, bahsettiğinin üzerinde durmak gerek diye düşünüyorum. Mimarlığa terk ettirilen alanlardan biri de planlama; modernizm sonrası temel problemlerden birisi bu, ama mimarın süreç dahil olmaması gibi bir durum olabilir mi? Türkiye’de planlama, mimariden bağımsız gibi olarak görülse de bu ikisi birbiri olmadan var olamaz. Bu, mimarın iş tanımının bir parçasıdır.

BÜ: İstanbul gibi yapılarda, kozmopolit dokularda, var olan sıkışmışlıkta metrekareye yatırım yapılırken, mimar kendine bu yatırımın yakın çevreye ne değer getirdiğine dair sorular sormak zorunda. Ve bunu yaparken de, konusu her neyse, projesi içinde o talepleri yönlendirecek alanları yaratmak zorunda.

DD: Burada yapım tekniği düşünülmesi -işte başka bir parametre. “Ben bunu daha ince, daha hafif nasıl yaparım?” Alanlar o kadar sıkışık ki, mimarın temel mottosu şu olmalı: “Yerçekimsizliğe erişebilmek için ne kadar inceleyebilirim?”

YY: Italo Calvino’nun Görünmez Kentler’i aklıma geldi. Hafiflikte büyüme özlemi kitapta sık geçer. Örumcek kent Ottavia için Calvino, “Sakinlerinin boşluğa asılı yaşamları diğer kentlerden çok daha güvenli, çünkü herkes bilir ki ağ daha fazlasını taşımayacak” der. Calvino’nun bu hafiflik arzusunda New York’tan etkilenmiş oluşu da enteresandır.

DD: Herzog & de Meuron’un bir depo binası vardır; kar sularının eriyip tekrar donması ile o masif cephe uçuşan, hafif, harika bir algıya bürünüyor.

BÜ: Yapıyı ortaya çıkarırken, mühendislik gibi, infrastrüktür gibi diğer disiplinlere nasıl yöneldiğimiz de önemli. Bu disiplinler kendi sonsuz parametrelerini tasarıma eklemeye çalışmaktan ziyade, tasarımın tam da başlangıç noktasında olabileceklerini hissetmeliler, bu multidisipliner üretimin gerçekten bir parçası olabilmeliler. Bu yüzden strüktür tasarımının Türkiye’de karşılığı yok. Mimarın orkestra şefliği kısmı tam da burada çok önemli.

DD: Bugün aslında mimari, kendi infrastrüktürüyle daha da metabolikleşmeli. Metabolikleşme başka bir kutsallık kapısı da açıyor. Yapıyı insan vücudu gibi düşün. Yapı olarak strüktür ve cephe tek bir eleman; o süreci de bir şekilde yönetebiliyor olman lazım.

BÜ: Fakat 20. yüzyılda modernizmin ayrışmaları yine devreye giriyor. Yapı var, cephesi var, kabuğu var, infrastrüktürü var... Bunların hepsi bir bütün aslında.

DD: Modernist bir tasarımda her eleman bir şey taşıyor, ama bütün bir araya geldiğinde başka taşıyıcılığı var, bu ihmal ediliyor. Yapı, hafiflik kavramı içinde oluşmayan kalabalık bir çöplüğe dönüşüyor.

BÜ: İnsan vücuduna bak; en narin kemik yapısı parmaklardadır ama ne kadar güçlü kavırıyorlar. Bu yapı sadece kendini taşıyor, sinir ve kas dokusu da var; ve tek bir strüktür de yok.

SÜRDÜRÜLEBİLİR HAYAT

DD: Bu, egosantrik bakış açısının es geçtiği bir durum, ve bir başka es geçtiği kısım da binanın toprakla kurduğu ilişki... Kutsallık

kavramı kentten alınanı ve topraktan alınanı geri vermekle de ilgili. Sürdürülebilirlik bu kavramın içinde tek başına bir nokta sadece. Çok kullanılan bir kelime olsa da içselleştirilmesi gereken bir kavram olduğunu düşünüyorum.

YY: Sürdürülebilirlik, bugün her şeyi yeşile boyamakla eşdeğer tutulmaya başladı.

DD: İmajlar dünyasının verileri yanlış kodlanmış ve içi boşaltılmış durumda.

BÜ: Sürdürülebilirlik ekolojik durum gibi anlaşılıyor. Pazarlamamın bir parçası, ve en kolay yapılabirlik... Önüne fotovoltaik panel takıp, tepesine bir güneş kolektörü kondurup, üzerine birkaç ağaç dikince oldu sanılıyor. Mimarın, sürdürülebilirlikle ilgili asıl sorumluluğu etik bir sorumluluk. Bir sacayağı bu; ekolojik, etik ve ekonomik sorumluluklar bir arada... Ama biz sadece ekolojiye odaklanmış haldeyiz. Aslında etik sorumluluk bir komünitenin nasıl var olacağı. Mimarlık da bir komünite kurma işi. Bunu düşündüğünüzde ister istemez ekolojiden de geçiyorsunuz, çünkü sürdürülebilirlik dediğimiz şey aslında hayatın sürdürülebilirliği. Etik sorumluluklar ve bir komünite tasarlamaktan yaklaşırsak, peşinden çok doğal olarak ekonomi ve ekoloji de zaten gelecek. İnsanlara ne veriyoruz ki onlardan alıyoruz diye düşünmeliyiz.

DD: Sürdürülebilir olan; mimarının olana bir şey eklemesi değil, onun nasıl entegre olduğudur.

BÜ: Bu temel bir değer, ama okulda verdiğim derslerden de gözlemediğim kadarıyla, mimarın gerçek yaşamı nasıl okuyacağı bile öğretilmiyor çünkü bu konuda bir farkındalık yok. Eğitime karşı nasıl baş edeceğimiz, rüzgara karşı nasıl duracağımız, güneşle nasıl tavır alacağımız... Bunları düşünmeliyiz. Bunu yapınca zaten sürdürülebilir oluyorsun. Ama mimarı mimar yapan esasen işin etik kısmı, o komünite yaratma kısmı, bunlara cevap verişteki olgunluğu. Ama bunlar o denli yapılamıyor ki sürdürülebilirlik diye bir pazar oluştu. Bunu bile beceremiyoruz.

YY: Beceremiyor muyuz, yoksa beceremiyor muyuz? Kuzey rüzgarını göz önüne almak zorunda değiliz, istediğimizi yapabiliriz çünkü gerekli

teknolojiye sahibiz -bu da bizi daha konformist düşünmeye itiyor.

DD: Halbuki toprağa tutunan bir şey yapıyorsun. Gerçekten yaşayan bir şey yapıyorsun; bir tür organizma diyebiliriz. Bina kullanıcıları ile birlikte yaşıyor ve yaşamın kaynağı da toprak. Dolayısıyla o yaşamışlığı binaya katan şey ve binayı yaşatan da bu. Ve aslında bu bilgi evrende zaten var. **BÜ:** Yeşil çatı ile yukarı toprak eklemek değil, gerçek toprağa temas etmemiz gerekiyor. Sıkışık kent dokusunda insanları içine alıp dışarı çıkarabilmelisin.

SAHIPLENİLEMİYEN ŞEHİR

DD: Evet, ve kamusal alan sadece kültür merkezi demek değil. Kamuyla ortak bir payda yaratmak demek.

BÜ: Ve bu, kente dokunmayla, topluma dokunmayla oluyor. Eğer bunu yapamazsan obje tasarlamış oluyorsun. Mimarın teşvik edici rolü, kente ve insana ne kadar yakın olduğuyla ilgili. İnsanları buna ikna etmeliyiz, yoksa durum daha kötüye gidecek. Levent-Zincirlikuyu hattı mesela... Kuleler ve herkesin birer peynir dilimi gibi kestiği bir yapılaşma; podyumlar arası duvarlar, hiçbir ilişki kurulamayan ve insani ölçüğü olmayan bir yer.

DD: Toplum bilinci ise bunu kentteki yeni yaşama biçimi olarak benimsiyor. Yürüyen adamın sokakla ilişkisi yok, çünkü onu görmüyor. Kent içinde yaşarken insanların önünden geçtiği ama görmediği bir sürü alan var, bunların planlanıp aktif olarak kullanılmama problemi söz konusu. Ataletin getirmiş olduğu bir kabuğuna çekilmişlik var, bu insanı ve kenti kurutuyor. Kenti kullanım algısında o yaşama alanlarının yokluğu, insanları da oradan oraya gidip gelen bir makineye dönüştürüyor. Doğan Kuban, "İstanbul kasabalılaşmaktan dolayı böyle oldu." der ve bu konuyu çok iyi özetler. İstanbul şu an medenileşmeyi, insanların medeni olabileceği hiçbir imkanı sunmuyor.

BÜ: İnsan geliyor ve tüketiyor, hiçbir zaman kenti sahiplenemiyor, çünkü nasılsa oradan gideceğini düşünüyor. Mimarların, sözleşmelerde yazmayan kutsal görevi, insanlara bu şehrin ne demek olduğunu anlatmak, daha ötesi bunu anlamak, şehri sahiplenmek, içselleştirmek ve sonrakilere aktarmak. Dünyada "şehir" adımı ilk alan yer İstanbul ve bunun hakkını vermeliyiz.